Terytorialny plan SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI A OCHRONA ZDROWIA

Poradnik HEAL

W ramach przyjętego w 2020 roku Europejskiego Zielonego Ładu Komisja Europejska ustanowiła tak zwany *Mechanizm na rzecz Sprawiedliwej Transformacji* (ang. *Just Transition Mechanism*). Celem utworzenia Mechanizmu było zamierzenie, aby przejście na gospodarkę neutralną dla klimatu odbywało się w sposób sprawiedliwy, nie pozostawiający nikogo w tyle. Na jego uruchomienie przeznaczono co najmniej 100 mld euro w latach 2021-2027[1].

Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji przewiduje przyznanie publicznych pieniędzy unijnym państwom członkowskim, które z kolei przekażą je swoim regionom obecnie mocno uzależnionym od spalania węgla i generującym znaczne emisje CO2. By uruchomić proces finansowania, państwa członkowskie i społeczności lokalne powinny przygotować *Terytorialne Plany Sprawiedliwej Transformacji* (*TPST*) oraz przedłożyć je Komisji Europejskiej jeszcze w 2021 roku.

Opierając się na licznych badaniach naukowych dotyczących wpływu gospodarski wysokoemisyjnej na zdrowie publiczne, uważamy, że Sprawiedliwa Transformacja w kierunku gospodarki neutralnej klimatycznie musi uwzględniać szeroko pojętą perspektywę zdrowotną. W celu zapewnienia wysokiej jakości zdrowia publicznego musi również zapewnić wsparcie dla regionów najbardziej uzależnionych od węgla oraz złagodzić społeczno-ekonomiczne skutki transformacji.

W procesie przygotowywania planów Sprawiedliwej Transformacji kluczową rolę powinny odgrywać także środowisko medyczne i osoby zajmujące się zdrowiem publicznym. Jako że ich zadaniem jest ochrona zdrowia obywatelek i obywateli, powinni oni mieć wpływ na kształt TPST w zakresie ich opiniowania i podkreślania aspektów zdrowotnych.

Niniejszy poradnik, przygotowany przez Health and Environment Alliance (HEAL), jest rezultatem analizy znaczenia kwestii zdrowotnych TPST i opiera się na zestawie narzędzi opracowanym przez WWF[2].

Opracowanie to ma na celu pomóc w ocenie aspektów zdrowotnych Sprawiedliwej Transformacji, poprzez zwrócenie uwagi, w jaki sposób ochrona zdrowia publicznego i komfort życia mieszkanek i mieszkańców są uwzględnione w danym terytorialnym lub krajowym planie Sprawiedliwej Transformacji. Poniżej znajdują się konkretne kryteria, na podstawie których w prosty sposób można stwierdzić, czy dany plan przyczyni się do poprawy zdrowia publicznego, czy wręcz przeciwnie – niesie ryzyko jego pogorszenia.

ZASADY SPRAWIEDLIWEJ I ZDROWEJ TRANSFORMACJI:

1. Szybkie i radykalne zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych w celu ograniczenia wzrostu średniej globalnej temperatury do max. 1,5 stopnia Celsjusza.
2. Zaprzestanie finansowania wszelkich paliw kopalnych.
3. Osiągnięcie zerowej emisji zanieczyszczeń.
4. Zniwelowanie nierówności w zdrowiu publicznym oraz zapewnienie sprawiedliwego dostępu do ochrony zdrowia.
5. Zaangażowanie ekspertów zdrowia publicznego w projektowanie i wdrażanie zasad sprawiedliwej transformacji.
6. Przeprowadzenie oceny wpływu na zdrowie wszystkich działań w ramach Sprawiedliwej Transformacji.

[1] http://healpolska.pl/wp-content/uploads/2021/05/Sprawiedliwa-Transformacja-na-rzecz-ochrony-zdrowia-publicznego.pdf
[2] https://just-transitions-plan.wwf.eu/upload/WWF%20TJTP%20scorecard%20tool%20overview.pdf

ZASADA 1

SZYBKIE I RADYKALNE ZMNIEJSZENIE EMISJI GAZÓW CIEPLARNIANYCH W CELU OGRANICZENIA WZROSTU TEMPERATURY DO 1,5 STOPNIA.

Wypełnienie długoterminowych zobowiązań klimatycznych w celu ochrony zdrowia publicznego

KONTEKST ZDROWOTNY: Żaden kontynent, kraj ani społeczność nie są odporne na konsekwencje, jakie niosą dla zdrowia skutki zmiany klimatu. Zmieniający się klimat spowodował już znaczne zmiany w trybie życia ludzi i środowiskowych determinantach zdrowia. Dowody wielu badań wskazują, że w skali globalnej Europa jest regionem najbardziej narażonym na skutki zdrowotne związane z falami upałów. Naukowcy są zgodni, że w celu ochrony zdrowia mieszkanek i mieszkańców UE należy ograniczyć emisję gazów cieplarnianych do roku 2030 o co najmniej 65% oraz wyhamować postępujące zmiany w klimacie, by uchronić zdrowie i życie ludzi oraz zapobiec wielu chorobom klimatozależnym.

Zwiększenie udziału źródeł energii odnawialnej w produkcji energii

KONTEKST ZDROWOTNY: Każda forma wytwarzania energii wiąże się z pewnymi negatywnymi konsekwencjami dla ludzkiego zdrowia. Ważne jest, aby priorytetowo traktować te sposoby produkcji energii, które najmniej szkodzą zdrowiu, zarówno w perspektywie długo- jak i krótkofalowej. Odnawialne źródła energii, które niosą ze sobą minimalne ryzyko dla zdrowia i wskutek tego powinny być traktowane priorytetowo to: energia słoneczna, wiatrowa i geotermalna. Generujące znaczne emisje źródła energii (obok spalania paliw kopalnych: węgla, gazu oraz ropy), takie jak spalanie biomasy, przez wzgląd na szkodliwość dla zdrowia ludzi powinny być wykluczone z projektów prowadzonych w ramach transformacji energetycznej.

Zwiększenie efektywności energetycznej oraz oszczędność energii

KONTEKST ZDROWOTNY: Zmniejszenie zapotrzebowania na energię poprzez wdrażanie zasad efektywności energetycznej i oszczędności energii jest w stanie pozytywnie wpłynąć na zdrowie publiczne na wiele sposobów: od zmniejszenia ubóstwa energetycznego do redukcji emisji zanieczyszczeń powietrza. Najzdrowsza energia to ta, która nie musi zostać wyprodukowana. Dlatego zmniejszenie zapotrzebowania na energię poprzez poprawę efektywności energetycznej oraz zwiększenie oszczędności energii powinno być nadrzędnym priorytetem.

ZASADA 2

ZAKOŃCZENIE DOFINANSOWYWANIA WSZELKICH PALIW KOPALNYCH.

Zaprzestanie subsydiowania paliw kopalnych do 2025 r.

KONTEKST ZDROWOTNY: Zaprzestanie subsydiowania paliw kopalnych przyniosłoby korzyści zdrowotne m.in. dzięki możliwości przeznaczenia tej puli środków publicznych na poprawę zdrowia publicznego zamiast wspierania szkodliwego przemysłu. Plany Sprawiedliwej Transformacji nie będą powodowały negatywnych konsekwencji dla zdrowia tylko wtedy, jeśli uwzględnią całkowitą rezygnację z dotacji paliw kopalnych (jednocześnie środki te mogą zostać przeznaczone na poprawę funkcjonowania służby zdrowia czy innego obszaru zdrowia publicznego).

Finansowanie paliw kopalnych wspiera zanieczyszczającą gałąź przemysłu, przyczynia się do zanieczyszczenia powietrza oraz nasila proces globalnego ocieplenia. W konsekwencji skraca życie milionów ludzi oraz tworzy znaczne obciążenie ekonomiczne. Ponadto system dotacji pozostawia miliony ludzi w ubóstwie energetycznym. Dotacje do paliw kopalnych zwiększają również różnicę cenową między paliwami kopalnymi a odnawialnymi źródłami energii, co sprawia fałszywe wrażenie, że paliwa kopalne wydają się tańsze oraz zniechęca do inwestowania w zieloną energię. Wreszcie, dopłaty do paliw kopalnych podważają ustalenia porozumienia klimatycznego z 2015 r. (tzw. porozumienia paryskiego), którego celem jest ograniczenie globalnego ocieplenia do 1,5 stopnia.

Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego globalne wyeliminowanie dotacji dla paliw kopalnych zmniejszyłoby o ponad połowę liczbę przedwczesnych zgonów spowodowanych zanieczyszczeniami powietrza na całym świecie, ratując corocznie 1,6 miliona ludzkich istnień. W Europie Środkowej można zapobiec nawet 60% przedwczesnych zgonów spowodowanych zanieczyszczeniem powietrza. Oprócz bezpośrednich korzyści zdrowotnych, takich jak „uratowane" życie, zaoszczędzone środki można by zainwestować w poprawę systemów opieki zdrowotnej oraz w przejście na odnawialne źródła energii. W konsekwencji, dzięki czystszemu powietrzu, miałoby to pozytywny wpływ na środowisko i zdrowie ludzi.

Całkowite zaprzestanie stosowania węgla w energetyce do 2030 r.

KONTEKST ZDROWOTNY: Węgiel powinien zostać wycofany do 2030 roku i nie powinien być zastępowany innymi paliwami kopalnymi, spalaniem odpadów lub biomasy. Spalanie węgla kamiennego i brunatnego, poprzez emisję ogromnych ilości zanieczyszczeń powietrza (jak również gazów cieplarnianych powodujących globalne ocieplenie) znacząco wpływa na zdrowie publiczne, gdyż przyczynia się do milionów przedwczesnych zgonów rocznie. Zwiększa także zewnętrzne koszty zdrowotne ponoszone przez gospodarki, czyli de facto wszystkich obywateli i obywatelki. Rezygnacja ze źródeł zanieczyszczeń musi być priorytetem z punktu widzenia zdrowia publicznego.

Całkowite zaprzestanie stosowania gazu do 2030 r.

KONTEKST ZDROWOTNY: Chociaż spalanie gazu ziemnego powoduje mniejszą emisję zanieczyszczeń powietrza niż spalanie węgla czy ropy naftowej, nadal wiąże się z istotnym negatywnym wpływem na zdrowie. W ramach planu zerowej emisji zanieczyszczeń i zbliżenia się do wytycznych WHO dotyczących jakości powietrza (a tym samym zapobiegania niepotrzebnym skutkom zdrowotnym) wszelkie inwestycje w gazy kopalne muszą zostać wykluczone, a wykorzystanie gazu oraz towarzysząca mu infrastruktura gazowa muszą być stopniowo wycofywane. Spalanie gazu nie może być brane pod uwagę przy projektach w ramach Sprawiedliwej i Zdrowej Transformacji.

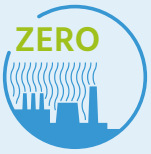

ZASADA 3

OSIĄGNIĘCIE ZEROWEJ EMISJI ZANIECZYSZCZEŃ.

Wykluczenie wszelkich nowych inwestycji w infrastrukturę zanieczyszczającą środowisko

KONTEKST ZDROWOTNY: Dążenie do zerowej emisji zanieczyszczeń powinno być jednym z celów Sprawiedliwej Transformacji. Z punktu widzenia Zdrowej Transformacji należy przyjąć następujące priorytety: cel – zero szkód spowodowanych zanieczyszczeniem; ochrona osób najbardziej narażonych na skutki zdrowotne zanieczyszczeń; zakończenie bezpośredniego lub pośredniego finansowania publicznego procesów zanieczyszczających; uwzględnienie kwestii klimatycznych i środowiskowych przy podejmowaniu decyzji budżetowych; zero opóźnień w działaniach eliminujących zanieczyszczenia (krótki harmonogram wprowadzania zakazu i stopniowego wycofywania substancji toksycznych); kompleksowa transformacja zanieczyszczających gospodarek. Należy także mieć pewność, że wszystkie projekty realizują cele neutralnej klimatycznie Unii Europejskiej oraz dążenie do dobrej jakości powietrza i w 100% nietoksycznych cyklów materiałowych.

Dlatego wszelkie inwestycje w infrastrukturę, które zmniejszyłyby emisje CO2, ale jednocześnie zanieczyszczałyby środowisko – tylko „w nieco mniejszym stopniu" – są nie do przyjęcia, ponieważ nadal zwiększałyby ryzyko utraty i pogorszenia zdrowia ludzi. Inwestycje w spalanie gazu, odpadów i drewna mogą doprowadzić do kontynuacji emisji zanieczyszczeń w ciągu najbliższych dziesięcioleci, zatem nie powinny być finansowane.

ZASADA 4

ZNIWELOWANIE NIERÓWNOŚCI W ZDROWIU PUBLICZNYM ORAZ ZAPEWNIENIE SPRAWIEDLIWEGO DOSTĘPU DO OCHRONY ZDROWIA.

Walka z nierównościami w zdrowiu publicznym

KONTEKST ZDROWOTNY: Walka z wszelkiego rodzaju nierównościami społecznymi powinna także pozostawać w centrum zainteresowania osób odpowiedzialnych za przeprowadzenie Sprawiedliwej Transformacji. Istnieją liczne dowody na to, że czynniki społeczne – w tym wykształcenie, status zatrudnienia, poziom dochodów, płeć czy pochodzenie etniczne – mają znaczący wpływ na to, jaki jest stan zdrowia danej osoby. Wykazano nawet, że czynniki te wpływają na szereg konkretnych skutków zdrowotnych, takich jak: występowanie wcześniactwa i niskiej masy urodzeniowej dzieci, chorób serca, udaru mózgu czy niektórych nowotworów u dorosłych. Ponadto czynniki społeczne mogą wpływać na poziom zanieczyszczeń, na jakie narażona jest dana osoba, np. ludzie mieszkający w pobliżu ruchliwych dróg znacznie bardziej odczuwają skutki zanieczyszczenia powietrza pochodzącego z transportu.

Europejski Zielony Ład (EU Green Deal), zbiór inicjatyw politycznych Komisji Europejskiej, których nadrzędnym celem jest osiągnięcie neutralności dla klimatu w Europie, jako jeden z priorytetów traktuje walkę z nierównościami. Bardzo ważne jest, żeby również w Terytorialnych Planach Sprawiedliwej Transformacji zająć się problemem wzajemnego przenikania się czynników zdrowotnych i społecznych, kładąc nacisk na wszelkie możliwe drogi do eliminacji nierówności.

Promowanie wysokiej jakości życia

KONTEKST ZDROWOTNY: Zdrowie to nie tylko brak niepełnosprawności i chorób, ale także stan dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, określanego jako jakość życia. Terytorialne Plany Sprawiedliwej Transformacji powinny wskazywać, w jaki sposób wpływają one na główne obszary jakości życia: zdrowie fizyczne jednostki, stan psychiczny, poziom niezależności czy relacje społeczne, promując wysoką jakość zdrowia i życia, a nie tylko eliminując narażenie na czynniki degradujące zdrowie.

ZASADA 5

ZAANGAŻOWANIE EKSPERTÓW ZDROWIA PUBLICZNEGO W PROJEKTOWANIE I WDRAŻANIE ZASAD SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI.

Zaangażuj ekspertów ochrony zdrowia

KONTEKST ZDROWOTNY: Eksperci ochrony zdrowia, lekarze, pielęgniarze, naukowcy czy grupy pacjentów mogą wnieść do debaty na temat Sprawiedliwej Transformacji w Europie długo zaniedbywaną w dyskusji perspektywę ochrony zdrowia publicznego. Działania w ramach Sprawiedliwej Transformacji powinny opierać się na zaangażowaniu lokalnych społeczności, a to musi obejmować również społeczność związaną z ochroną zdrowia.

W dyskusji na temat Transformacji konieczne jest uwzględnienie i wzmocnienie głosów dotyczących zdrowia. Specjaliści wielu dziedzin zdrowia publicznego mogą wnieść istotny wkład w transformację naszych systemów energetycznych. Mogą to osiągnąć poprzez dzielenie się wiedzą na temat powiązań pomiędzy różnymi formami wytwarzania energii a zdrowiem publicznym czy podkreślanie zagrożeń dla zdrowia wynikających z procesu zmiany klimatu. Dodatkowo mogą brać udział w konsultowaniu ocen oddziaływania na zdrowie, a także prowadzić działania edukacyjne skierowane do ogółu społeczeństwa.

ZASADA 6

PRZEPROWADZENIE OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ZDROWIE WSZYSTKICH DZIAŁAŃ W RAMACH SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI.

KONTEKST ZDROWOTNY: Kluczowym elementem podejmowania decyzji dotyczących wyboru źródła energii powinien być ich wpływ na zdrowie ludzi. W ramach wszelkich aktywności Sprawiedliwej Transformacji powinny być opracowywane kompleksowe oceny oddziaływania na zdrowie, obejmujące wszelkie możliwe konsekwencje zdrowotne związane z danym działaniem. Dokonywanie rzetelnej oceny oddziaływania na zdrowie zminimalizuje negatywne skutki dla zdrowia obecnych i przyszłych pokoleń. Doprowadzi także do wyboru takich opcji, które powodować będą najmniej negatywnych konsekwencji dla zdrowia w perspektywie długo- i krótkoterminowej oraz pozytywnie wpłyną na zdrowie i odporność mieszkanek i mieszkańców danego regionu.

Health and Environment Alliance (HEAL)

Avenue des Arts 7/8
1210 Brussels, Belgium

Adres do korespondencji:
ul. Koszykowa 59/3
00-660 Warszawa
E-mail: info@healpolska.pl, jacek@env-health.org

@HEALPolska
@HEALPolska

Publikacja powstała przy wsparciu Unii Europejskiej oraz Europejskiej Fundacji Klimatycznej (ECF). Opinie tu wyrażane niekoniecznie odzwierciedlają poglądy instytucji UE oraz fundatorów, zaś odpowiedzialność za jej treść spoczywa na autorach. Europejska Agencja Wykonawcza ds. Klimatu, Infrastruktury i Środowiska (CINEA) oraz podmioty finansujące nie ponoszą odpowiedzialności za wykorzystanie informacji zawartych w tej publikacji.

Nr HEAL w rejestrze na rzecz przejrzystości UE: 00723343929-96